

IZBOR IZ PROZE

DNEVNIK OBIČNE TUGE¹

– odlomci –

Domovina: između pamćenja i historije

I

Šta je domovina?

Karta nije odgovor. Rodni list više ne znači isto.

Niko nikada nije morao gledati u oči tom pitanju kao ti – od ovog trenutka, pa sve dok ne umreš, ili ne odustaneš, ili ne postaneš izdajnik. Zadovoljstvo nije dovoljno: ono ne mijenja ništa, ne diže u zrak, a pustinja je golema. Ponekad je pustinja manja od zatorske ćelije.

Šta je, dakle, domovina? To nije pitanje na koje možeš dati odgovor i nastaviti svojim putem. Tvoja stvar i tvoj život su jedno. I prije svega toga – i iznad svega – to je tvoj identitet. Najjednostavnije bi bilo reći: moja domovina je mjesto gdje sam rođen. Ali kad si se vratio, nisi ništa zatekao. Šta to znači? Najlakše bi bilo reći: moja domovina je mjesto gdje ću umrijeti. Ali možeš umrijeti bilo gdje – ili na samoj granici između dviju zemalja. Šta to znači? Nakon nekog vremena pitanje postaje teže. Zašto si otišao? Zašto si otišao? Dvadeset godina si se pitao: zašto su oni otišli? Odlazak nije negacija domovine, ali pretvara problem u pitanje.

Ne piši historiju sada. Kad je napišeš, ostavljaš prošlost iza sebe, a ono što se traži jeste da prošlost pozoveš na odgovornost. Ne piši historiju osim one svojih rana. Ne piši historiju osim one svoga progonstva. Ti si ovdje – ovdje gdje si rođen. I ovdje gdje će te čežnja dovesti do smrti. Šta je onda domovina? Ti si dio cjeline, a cjelina je odsutna i izložena uništenju. Zašto se sada bojiš reći: „Domovina je tamo gdje su živjeli moji preci”? Odbijaš izgovor svojih neprijatelja, jer upravo to i oni govore.

– Šta si učio u školi?

– Pozdrav ptici što se vraća iz dalekih krajeva do mog prozora u progonstvu. O ptice, reci mi: kako su moji preci, kako je moj narod?

– A koja je bila pjesma prije te?

¹ *Dnevnik obične tuge* (Yawmiyyāt al-ḥuzn al-‘ādi, 1973) jedno je od najranijih i najuticajnijih proznih ostvarenja Mahmuda Derviša, u kojem autor spaja ličnu refleksiju s kolektivnim svjedočanstvom. Nastalo nakon njegovog odlaska iz okupirane Palestine u Kairo, ovo djelo promišlja položaj Palestinaca pod okupacijom i u egzilu, artikulirajući tematske cjeline gubitka, otuđenosti, pamćenja i identiteta. Svojim hibridnim oblikom – dijelom memoar, dijelom lirski esej – *Dnevnik obične tuge* progovara jezikom intimne ispovijesti i filozofske dubine. (Prim. prev.)

- Izbrisali su je.
- Koje su riječi iz izbrisane pjesme?

*Mir s tobom,
zemljo pradjedovska,
u tvome krilu stan je milina,
tebi pjevam domovino jedina.*

Razlika između dviju pjesama nije velika, osim u jednoj nijansi čežnje: čežnja što dolazi iz daljine i čežnja što izbija iz blizine. Obje pjesme izriču ljubav prema istoj zemlji i obje domovinu definiraju kroz pretke. Prvu je napisao pjesnik iz Rusije, drugu pjesnik iz Palestine koji nikada nije vidio progonstvo niti za njega čuo. Za kratko vrijeme prva je pjesma nadvladala drugu i drugi je pjesnik počeo pjevati svoju čežnju za dalekom domovinom. Mladići koji su ostali u domovini bili su spriječeni da pjevaju pjesmu svoga pjesnika. Njihova budućnost bila je talac njihove vještine u pjesmama jevrejskog pjesnika iz Rusije. Arapski učitelj koji bi se usudio poučiti pjesmi ljubavi prema domovini gubio bi posao, optužen za antisemitizam i poticanje na mržnju protiv Države Izrael.

A onda smo odrasli, i učili su nas teške epove jevrejskog pjesnika, dok smo od Al-Mutanebija ponijeli samo ovo:

*Neprijatelj si ti,
ti si i sudija.
Oni su neprijatelji i oni su sudije.*

I upravo nam oni određuju „šta je domovina”. Oni kažu:

Poći ćeš iz Egipta s Mojsijem, udarićeš more štapom, i more će se razdvojiti da plemena Izraela prođu. More će potom progutati njihove neprijatelje. Ostaćeš četrdeset godina u Sinajskoj pustinji, sklopićeš savez s Gospodom i vratiti se.

I upravo nam oni određuju „šta je domovina”:

Hercl je sjeo i promislio o sudbini svoga progonjenog naroda. Izmislio je cionizam kao jedini put ka jedinom sigurnom spasenju. Jevreji neće ostvariti sebe niti će izvršiti povijesnu misiju svoga preporoda osim povratkom u domovinu svojih predaka – u Palestinu.

A kada pitaš učitelja o sudbini palestinskog arapskog naroda i njegove zemlje, šapatom ti kaže da prestaneš s rizikom ispitivanja svetosti historije. A ako je učitelj Jevrejin, objasniće ti riječi Haima Vajcmana na Pariskoj mirovnoj konferenciji 1919: „Zemlja Izraela mora biti jevrejska kao što je Engleska engleska.” A kad uporno pitaš za sudbinu Palestinaca, uvjerava te da je Vajcman dodao: „Cionisti neće doći u Palestinu kao osvajači. Neće nikoga prisiliti da ode.”

Neće nikoga prisiliti da ode?

Ne pitaj učitelja historije. On zarađuje hljeb lažima. Što je historija dalja, laži su bezazlenije i manje bolne. A taj učitelj dobro poznaje tvoje korake. Na pet minuta od škole počinje put od Akre prema Safedu. Čim napustiš Akru, nailaziš na mali maslinjak, usred nje ga brežuljak, a s brežuljka pogled na ravnicu zelenu i tihu. Na tom brežuljku, ne tako davno, ti si rođen.

Tvoje djetinjstvo je još tu – uz brežuljak, ravnicu, asfaltirani put i prve pucnje. Da nije bilo mjeseca one noći, možda bi te izgubili zauvijek, kao što se desilo majci iz Haife kojoj te noći nije bilo mjeseca. Kuću joj zasuli meci, zgrabila je ono što je mislila da je dijete i pobjegla u prvi čamac. Na putu za Akru otkrila je da je dijete zapravo jastuk. Od toga dana razum joj je pomračen. Koliko je dojenčadi postalo jastucima, a koliko jastuka djecom?

Šta je, dakle, domovina? Domovina majke je njeno dijete, a domovina djeteta – majka. „Arap su prodali zemlju i otišli”, kažu nam prijatelji i neprijatelji. Očito smrt nije mučeništvo kad se za nju ne traži cijena. A Deir Jasin nije bila arapska propaganda, kako neki danas tvrde. Od nenaoružanog naroda tražiti da umre – nije ispravno razumijevanje domovine. Oni koji danas kažu da su Arapi prodali zemlju i otišli, isti su oni koji su ranije tvrdili da je ostati u domovini – izdaja. Za njih je rat piknik, a bijeg tek putovanje.

Te noći ništa nisi razumio. Pitao si oca, a on ti je zabranio da pitaš jer si bio premlen. Ostaviše te u susjednom selu i nestadoše. Učitelj historije govorio je da nikoga nisu protjerali. A ti si na jugu Libana postao izbjeglica, primao obroke UNRWA-e i čekao povratak. Tamo si prvi put shvatio šta znači domovina: to je ono što je izgubljeno, to je očekivani povratak. Ali kad si se, nakon godinu ili dvije, vratio u to izgubljeno, otkrio si da si i sam izgubljen.

- Ne smiju znati da si bio u Libanu.
- A gdje sam onda bio?
- U beduinskim logorima na sjeveru Palestine.

Uskoro će Palestina postati zabranjena riječ. Njeno ime biće Izrael, Izrael koji je Moj-sije pronio kroz razdvojeno more.

- A šta ako kažem da sam bio u Libanu?
- Pošto si se vratio kriomice, a svijet se promijenio, nećeš dobiti ličnu kartu.

Svake sedmice u selu sahrana: nailaze na tijela onih koji su pokušali da se vrate, a ubila ih je pustinja, studen ili metak. A učitelj historije i dalje tvrdi: nikoga nisu protjerali. A kad ga pitaš: „Kako Izrael može biti jevrejski kao što je Engleska engleska ako niko-ga nisu istjerali?”, on ti brani da pitaš i kaže: „Historija je historija, a politika je politika.”

Na pet minuta od tvog sela vodi put od Akre do Safeda. Za tebe to nije put, nego granica – granica koja odvaja zemlju tvoga izgnanstva od zemlje tvoje domovine. Na južnoj strani puta – zemlja tvoga oca i djeda. Tamo sada obrađuju poljoprivrednici iz Jemena. Onoga časa kad su kročili na tvoju zemlju, odredili su svoju sudbinu i sudbinu svoje djece. Istoga časa odlučili su i tvoju sudbinu. Onoga trenutka kad su postali građani, ti si postao izbjeglica. Ako tvoja stopala dodirnu tu zemlju – tvoju zemlju – bićeš izveden pred sud i progнан iz zemlje. A kad ih pitaš, čas te optužuju za izdaju, čas za umišljaj.

Tada si po drugi put shvatio šta znači domovina: znači žudnju za smrću, samo da bi povratio zemlju i svoje porijeklo. Domovina nije samo zemlja; ona je zemlja i pravo rođenja zajedno. Pravda je na tvojoj strani, ali zemlja je u njihovim rukama. Kad su silom oteli zemlju, počeli su govoriti o stečenim pravima. Njihovo „pravo” bilo je povijesno i sastojalo se od uspomena; a sada je to zemlja i vojna sila. Bez sile, izgubio si i historiju, i zemlju, i pravo.

[...]

Šutnja radi Gaze

Ogrnuta dinamitom, Gaza eksplodira.
To nije ni smrt ni samoubistvo.
To je način na koji Gaza proglašava da je dostojna života.

Već četiri godine meso Gaze rastrgano je, razneseno poput gelera što se rasprskava u svim pravcima.

To nije magija, niti čudo neviđeno.
To je oružje Gaze – odbrana njenog opstanka i trošenje snage neprijatelja.

Četiri godine neprijatelj luta u svojim snovima, udvarajući se vremenu posvuda, osim u Gazi.

Jer Gaza je daleko od svojih rođaka, a priljubljena uz svoje neprijatelje. Gaza je ostrvo.

I kad eksplodira – a to se zbiva gotovo svakodnevno – ona ogrebe neprijatelja po licu, razbije mu snove i pomete zadovoljstvo koje je imao s vremenom.

Jer u Gazi vrijeme ima drugo značenje: vrijeme ne teče mirno, ono ne hladi misli, već pali tijela i goni ih na eksploziju, na suočavanje sa stvarnošću.

U Gazi vrijeme ne vodi djecu od djetinjstva ka starosti – već ih u prvoj borbi s neprijateljem pretvara u muškarce. Vrijeme tamo nije čas odmora, nego juriš u užareno podne.

Jer u Gazi su vrijednosti drugačije. Drugačije. Drugačije.

Jedina mjera vrijednosti za okupiranu osobu jeste stepen njenog otpora okupaciji. To je jedino takmičenje ondje. Gaza živi od poznavanja te surove, a opet plemenite vrijednosti. Nije je naučila iz knjiga, školskih predavanja, propagande s megafona, niti iz pjesama. Naučila ju je kroz iskustvo, rad i krv – rad koji nije reklama, niti poza.

Gaza se ne hvali oružjem, revolucijom, budžetima. Ona nudi vlastito meso, izlazi sama, svojevorno, i proliva vlastitu krv.

Gaza ne vlada govorom. Ona nema glas, nema grlo.

Njene pore govore znojem, krvlju i plamenom.

Zato je neprijatelj mrzi do smrti, i zato je se plaši čak i kad čini zločin. Zato pokušava da je potopi u more, zatrpava pijeskom, uguši u krvi.

A njeni rođaci i prijatelji – vole je s nelagodom, stidljivošću koja se često graniči s ljubomorom i strahom. Jer Gaza je tamna mrlja, ali i svijetli primjer – neprijateljima i prijateljima podjednako.

Gaza nije najljepši grad. Njena obala nije modrija od drugih arapskih obala.

Njene narandže nisu najmirisnije na Mediteranu. Gaza nije najbogatiji grad, niti je najraskošniji, ni najveći.

Ali Gaza je povijest cijele ume:² najružnija u očima neprijatelja, najsiromašnija, najtvrdra, najopakija – i upravo zbog toga najsposobnija da zamuti neprijatelju spokoj.

Gaza je njegova noćna mora: minirani zasadi narandže, djeca bez djetinjstva, starci bez starosti, žene bez snova.

Upravo zbog toga, Gaza je za nas najljepši, najčišći, najbogatiji grad – i najdostojnija naše ljubavi.

Nepravdu činimo Gazi kad od nje tražimo pjesme. Nemojmo naružiti njenu ljepotu. Najljepše kod Gaze jeste to što je lišena poezije, u vremenu kad smo mi vjerovali da ćemo pjesmama nadvladati neprijatelja, i radovali se kad nam je dopustio da pjevamo. Tad smo njega pustili da trijumfuje, a kad su se naše pjesme osušile na usnama, vidjeli smo da je neprijatelj već izgradio gradove, tvrđave i auto-puteve.

Bilo bi nepravedno pretvoriti Gazu u legendu – jer ćemo je zamrziti kad otkrijemo da je tek mali, siromašni grad što pruža otpor.

Činimo joj nepravdu kad se pitamo: šta ju je učinilo legendom?

Da imamo dostojanstva, razbili bismo ogledala i zaplakali. Ili, ako bismo odbili pobunu protiv sebe, makar bismo je prokleli.

Nepravdu činimo Gazi i kad je veličamo – jer će nas očaranost njome odvesti na rub čekanja.

² *Ummet* (tur.), odnosno *umma* (ar.), zajednica vernika, „islamski svet”. (Prim. red.)

Ali Gaza nam neće doći. Gaza nas neće osloboditi.

Gaza nema konje, ni avione, ni čarobne štapiće, ni kancelarije u metropolama. Gaza se oslobađa naših atributa i oslobađa se našeg jezika i svojih osvajača.

Kad je sretnemo u snu – možda nas neće prepoznati. Gaza je rođena iz vatre. A mi smo rođeni iz čekanja i plača nad ognjištima.

Istina, Gaza ima svoje posebne okolnosti i vlastite revolucionarne tradicije.

(A ovo govorimo ne da je razložimo, nego da je rasparčamo.)

Ali tajna Gaze nije misterij: mase su joj ujedinjene u narodnom otporu. Ona zna šta hoće – da izbací neprijatelja iz vlastite kože.

U Gazi je odnos između naroda i otpora odnos mesa i kostiju, a ne učitelja i učenika.

U Gazi otpor nije postao plaćena pozicija.

U Gazi otpor nije postao institucija.

Gaza ne prihvata nadzor, ne dopušta da joj sudbina visi o tuđem pečatu.

Njoj nije bitno znamo li njeno ime, lik ili retoričke vještine. Gaza ne vjeruje da je fotogenična, niti da je medijska senzacija.

Ne namiješta osmijeh za kamere. To nije ono što ona hoće, niti ono što mi želimo.

Gazina rana nije govornica za retore.

Najljepše kod Gaze jeste to što o njoj ne raspravljamo mnogo, niti dim njezinih snova pretvaramo u miris naših stihova.

Zato bi Gaza izgubila opkladu kockara – i upravo zbog toga je Gaza moralno i duhovno blago neprocjenjive vrijednosti za sve Arape.

Najljepše kod Gaze jeste to što naši glasovi ne dopiru do nje. Ništa je ne odvlači. Ništa ne odvlači njenu stisnutu šaku s neprijateljskog lica: ni palestinska država što ćemo je osnovati na istočnoj strani Mjeseca ili zapadnoj strani Jupitera, niti raspodjela mjesta u Nacionalnom vijeću.

Ništa je ne odvlači. Gaza je posvećena odbacivanju. Gladi i odbacivanju. Žeđi i odbacivanju. Protjerivanju i odbacivanju. Mučenju i odbacivanju. Opsadi i odbacivanju. Smrti i odbacivanju.

Neprijatelj bi mogao poraziti Gazu. (Olujno more bi moglo progutati malo ostrvo.)

Mogao bi posjeći sva njena stabla.

Mogao bi joj slomiti kosti.

Mogao bi tenkove utisnuti u nutrinu njene djece i žena.

Mogao bi ih baciti u more, u pijesak, u krv.

Ali Gaza nikada neće ponavljati laž i reći „da”.

I ponovo će eksplodirati.

I to neće biti ni smrt, ni samoubistvo.
To je način na koji Gaza obznanjuje da je vrijedna života.
I opet će eksplodirati.
I opet – to neće biti ni smrt, ni samoubistvo.
To je način na koji Gaza, u tišini, obznanjuje da je dostojna živjeti.

[...]

Dnevnik obične tuge

I

– Sagni se, ljubavi moja, dok oluja ne mine.
– Od tolikog saginjanja leđa su mi se pretvorila u luk. Kada ćeš napokon pustiti svoju strijelu?

[Pružáš ruku prema drugoj i nalaziš pregršt brašna.]

– Sagni se, ljubavi moja, dok oluja ne mine.
– Od tolikog saginjanja leđa su mi se pretvorila u most. Kada ćeš preći?
[Pokušavaš pomjeriti noge, ali željezo se ne da.]

– Sagni se, ljubavi moja, dok oluja ne mine.
– Od tolikog saginjanja leđa su mi postala upitnik. Kada ćeš odgovoriti?
[Isljednik pušta ploču na kojoj se čuje prolamanje aplauza.]

Kad ih je oluja raspršila, sadašnjost je vikala na prošlost: „Ti si kriva!” A prošlost je svoje zlodjelo pretvarala u zakon. Budućnost je bila nijemi posmatrač.

Kad je oluja minula, sva ta zakrivljenost postala je krug, kojem se ni početak ni kraj nisu mogli više razaznati.

II

– Odmori se poslije svakog jecaja i reci nam ko si.
Kada je ponovo došao svijesti, krv je već bila osušena.
– Ja sam sa Zapadne obale.
– A zašto su te mučili?
– Desila se eksplozija u Tel Avivu, pa su me uhapsili.
– A šta radiš u Tel Avivu?
– Građevinski sam radnik.

To je vrijeme kada još nije bilo uobičajeno da arapski radnici sa Zapadne obale ili iz Gaze rade u izraelskim gradovima. Odmah nakon posljednjeg poraza, arapsko javno mnjenje je očekivalo da će arapski radnik spremno gladovati kako bi održao postojanost i odbijanje okupacije. Ipak, niko od odgovornih nije razmišljao o tome kako osigurati sredstva za život onima pod okupacijom, da bi u toj postojanosti mogli istrajati i odbiti saradnju s osvajačem.

– Kada oružje umukne, zar nemam pravo da osjetim glad?

Šta reći nekome ko postavi ovakvo pitanje? Nemamo moć da sameljemo nacionalne himne i vatrene govore, da ih zamijesimo i pretvorimo u hljeb.

Najopasnije je za domovinu pod okupacijom da se svede na pogaču. A strašno je i to da narod, primoran da živi pod vojnom čizmom, mora gladovati u vremenu političke i vojne šutnje.

– U ratnom stanju, dok bitke bjesne, ne mislimo mnogo o kvalitetu života. Progla-site rat ili povedite bitku i podnijećemo sve potrebne žrtve. Ali kada oružje utihne, imamo pravo da osjetimo glad.

I zašto zaboravljamo, ili se pravimo da zaboravljamo, da je sama Država Izrael građena arapskim rukama?

Kakav paradoks! I kakva sramota!

[...]

IV

– Odakle si, brate?

– Iz Gaze.

– Šta si učinio?

– Bacio sam bombu na auto okupatora, ali sam raznio samog sebe.

– I onda...?

– Uhapsili su me i optužili za pokušaj samoubistva.

– Naravno, priznao si.

– Ne baš. Rekao sam im da pokušaj samoubistva nije uspio. Pa su me pomilovali i osudili na doživotnu robiju.

– Ali htio si ubiti, a ne samoubistvo počiniti?

– Čini se da ti ne poznaješ Gazu. Udaljenost je tamo samo prividna stvar.

– Ne razumijem.

– Izgleda da ti ne poznaješ Gazu. A ti, odakle si?

– Iz Haife.

– I šta si ti učinio?

– Bacio sam pjesmu na auto osvajača i raznijela ih je.

– I onda...?

– Uhapsili su me i optužili za masovno ubistvo.

– Naravno, priznao si.

– Ne baš. Rekao sam da je pokušaj ubistva uspio. Zato su mi, iz milosti, uslišili molbu i osudili me na dva mjeseca zatvora.

– Ne razumijem.

– Izgleda da ti ne poznaješ Haifu. Udaljenost je tamo samo prividna stvar.

Stražar je došao, strpao ga u ćeliju, a mene pustio na slobodu.

SJEĆANJE ZA ZABORAV: AVGUST, BEJRUT, 1982³

– odlomci –

Tri sata. Svitanje se pomalja na krilima ognja; košmar nadire iz dubine mora. Pijevci od željeza kukuriču, dim se diže, metal sprema gozbu svome gospodaru – metalu. Zora što pali sva čula prije nego svane. Urlik me izbacuje iz kreveta, tjera u ovaj tijesni hodnik. Ne želim ništa, ne očekujem ništa. Moji udovi odbijaju poslušnost u ovom pandemiju. Nema vremena za oprez, nema vremena ni za samo vrijeme. Kamo sreće da znam – da mogu obuzdati navalu smrti što bez prestanka pljušti po nama. Kamo sreće da znam kako osloboditi krike zatočene u tijelu koje jedva osjećam kao svoje, iscrpljenom samim preživljavanjem usred ovog nemilosrdnog meteža granata. „Dosta! Dosta!”, šapućem, samo da ispitam mogu li još oblikovati glas, mogu li se još pozvati natrag k sebi, dok se ponor otvara na šest strana. Ne mogu se ni predati ovoj sudbini, ni oduprijeti joj se. Čelik zavija, a drugi mu čelik laje u odgovor. Groznica metala himna je ove zore.

Niko ne mari za vapaj koji šaljem s dimom što se uzdiže: podarite mi pet minuta – samo pet – da postavim ovu zoru na noge, da zatražim svoje pravo na dan rođen iz urlika. Jesmo li u avgustu? Da, avgust. Rat se pretvorio u opsadu. Pokušavam naći nekakve vijesti na radiju – toj protezi, trećoj ruci – ali ne nalazim nikoga, ni glasa, ni vijesti. Čini se da se sam radio predao snu.

Više se i ne pitam kad će prestati ovo metalno vrištanje mora. S osmog sprata na kom živim – gnijezda koje bi moglo namamiti svakog snajperistu, a da i ne govorim o floti što je more pretvorila u jedno od paklenih vrela – opasnost je potpuna. Sjeverni zid zgrade, sazdan od stakla, nekada je svojim stanarima darivao meki, valoviti svod morskoga krova. Sada ne pruža nikakav zaklon pred golim pokoljem. Zašto sam izabrao da živim ovdje? – kakvo lično bezumlje! Deset godina prebivam tu, a nikad se nisam žalio na sablazan stakla.

Ali recite mi: kako sada doći do kuhinje?

Želim miris kafe. Ništa drugo ne želim do mirisa kafe. I ništa od prolaznih dana ne tražim osim mirisa kafe. Miris kafe da se saberem, da stanem na noge, da se iz nečega što puzi pretvorim u čovjeka. Miris kafe da i ovom svitanju podarim snagu da se uspravi. Da krenemo zajedno, ovaj dan i ja, niz ulicu u potrazi za nekim drugim mjestom.

³ *Sjećanje za zaborav: Avgust, Bejrut, 1982* (*Ḍākira li al-nisyān*, 1987), predstavlja hibridno djelo proze, memoara i lirske meditacije, nastalo u kontekstu izraelske agresije na Liban i opsade Bejruta. Smješteno u jedan dan, avgusta 1982. godine, ovo djelo pretvara neposredno iskustvo rata – bombardovanje, progonstvo i borbu za opstanak – u filozofsku i poetsku refleksiju o pamćenju, identitetu i nemogućnosti zaborava. Ubraja se među najupečatljivija Derviševa prozna ostvarenja, u kom se svjedočanstvo i poezija stapaju u lirski narativ koji je postao središnji tekst moderne arapske književnosti. (*Prim. prev.*)

Kako da unesem miris kafe u vlastite ćelije, dok granate s mora zasipaju kuhinju okrenutu moru, šireći zadah baruta i okus ništavila? Mjerim vrijeme između dvije granate. Jedna sekunda. Jedna sekunda: kraća od daha između udisaja i izdisaja, između dva otkucaja srca. Sekunda nije dovoljna da stanem pred šporet kraj staklene stijene što gleda na more. Sekunda nije dovoljna da otvorim bocu vode niti da je prospem u džezvu. Sekunda nije dovoljna da kresnem šibicu. Ali sekunda je dovoljna da izgorim.

Gasim radio, ne pitajući se više hoće li me zid ovog tijesnog hodnika doista zaštititi od kiše raketa. Važno je tek da zid postoji, da zastrije zrak što se pretače u metal, traži ljudsko meso, pogađa ga pravo, guši ili rasipa u krhotine. U takvim časovima dovoljna je i tamna zavjesa da posluži kao imaginarni štit sigurnosti. Jer smrt je gledati smrt.

Želim miris kafe. Potrebno mi je pet minuta. Želim pet minuta primirja – zbog kafe. Nemam druge želje osim da skuham šoljicu kafe. Tom ludošću određujem svoj zadatak i cilj. Sva moja osjetila su na oprezu, spremna da se pokrenu u pravcu jedinog cilja: kafe.

Kafa, za ovisnika poput mene, ključ je dana.

A kafa, za onoga ko je poznaje kao ja, znači da se pravi vlastitom rukom, a ne da ti se donosi na tacni, jer onaj koji donosi tacnu donosi i riječi, a prva kafa, djevica tihog jutra, upropaštena je prvim glasom. Zora, moja zora, protivna je brbljanju. Miris kafe može upiti zvukove i ukiseliti se, čak i ako su ti zvuci tek nježno: „Dobro jutro!”

Kafa je tišina jutra, rana i nenagla, jedina tišina u kojoj možeš biti u miru sa sobom i stvarima, stvaralac, sam s malo vode do koje posegneš u lijenoj samoći i sipaš u bakrenu džezvu tajanstvenog sjaja – žuto prelazi u smeđe – koju stavljaš na tihu vatru. O, da je makar to bila vatra drva!

Odstupi malo od vatre i promatraj ulicu koja se diže da potraži svoj hljeb otkako je majmun sišao sa stabala i prohodao na dvije noge. Ulicu koju nose kolica natovarena voćem i povrćem, dok glasovi prodavača pretvaraju plodove u puku oznaku cijene. Odstupi malo i udahni zrak što ga šalje hladna noć. Zatim se vrati svojoj tihoj vatri – o, da je barem vatra drva! – i gledaj s ljubavlju i strpljenjem dodir dvaju elemenata, plamen zelen i modar, a voda se komeša i izdiše bijele zrnaste niti što rastu u fini sloj, pa se šire, potom ubrzano nadimaju u mjehure koji se sve više šire, i pucaju. Nadimanje i pucanje, žedni da progutaju dvije kašike krupnog šećera što čim prodre mjehure smiri u tihi šum, da bi opet zaiskrili u krik za supstancom koja nije ništa drugo do sama kafa – raskošni pijevac mirisa i istočnjačkog muškog ponosa.

Skini džezvu s tihe vatre da nastaviš razgovor ruke, čiste od mirisa duhana i tinte, s prvim stvorenjem koje će od tog trenutka odrediti okus tvoga dana i luk tvoje sudbine: hoćeš li raditi ili izbjegavati ljude toga dana? Ono što izbija iz tog prvog pokreta i njego-

vog ritma, iz onoga što ga trgne iz svijeta sna proteklog dana i otkrije u tebi neku tajnu – oblikovaće identitet tvoga novog dana.

Jer kafa, prva šolja kafe, ogledalo je ruke. A ruka koja pristavlja kafu otkriva onoga koji je miješa. Zato je kafa javno čitanje otvorene knjige duše. Ona je čarobnica što razotkriva sve tajne koje će dan donijeti.

[...]

Znam svoju kafu, majčinu kafu i kafu svojih prijatelja. Raspoznajem ih izdaleka i znam njihove razlike. Nijedna kafa nije nalik drugoj; moja odbrana kafe zapravo je molba za samu različitost. Ne postoji okus koji bismo mogli nazvati „ukusom kafe“, jer kafa nije pojam, niti jedno jedinstveno tijelo. Ona nije apsolut. Svačija je kafa posebna, toliko posebna da po njenom ukusu prepoznajem nečiji rafinman i otmjenost duha.

Kafa s ukusom korijandera znači da u kuhinji domaćice vlada nered.

Kafa s ukusom soka od rogača znači da je domaćin škrt.

Kafa s aromom parfema znači da se gospođa previše bavi izgledom.

Kafa što u ustima nalikuje mahovini kazuje da ju je spravio infantilni ljevičar.

Kafa ustajalog ukusa, od tolikog prevrtanja u vreloj vodi, otkriva krajnjeg desničara.

A kafa u kojoj kardamom preplavi sve – znak je žene koja se skoro obogatila.

Nijedna kafa nije nalik drugoj. Svaka kuća ima svoju kafu, i svaka ruka svoju, jer nijedna duša nije kao druga. Kafu prepoznajem izdaleka: najprije ide ravnom linijom, zatim krivuda, vijuga, savija se, uzdahne, pa se na ravnim, kamenitim plohama i padinama obrće; obavi se oko hrasta, omekša, sklizne u jarugu (*wadi*), osvrne se i rastopi od čežnje da se popne na planinu. I penje se, rasipajući se u paučinastoj izmaglici pastirove frule koja je vraća svojoj prvoj kući.

Aroma kafe je povratak prvotnosti, priziv iskona: putovanje započeto hiljadama godina ranije, koje i danas traje. Kafa je mjesto. Kafa su pore kroz koje nutrina prodire napolje – razdvajanje koje spaja ono što se može sjediniti samo njenom aromom. Kafa nije za odbijanje od dojke. Naprotiv: kafa je dojka koja duboko hrani muškarce. Jutro rođeno iz gorkog ukusa. Mlijeko muževnosti. Kafa je geografija.

[...]

Fudbal sada pruža odušak koji je nekada pružala Palestina. Neka se, dakle, ulica podigne u gnjevu i neka prošvercuje svoje potisnuto pitanje u igru koja ne poznaje dosadu i ne pruža vladaru priliku da zaključa kapije igrališta. Tišina – okrunjena iluzijama onih koji su dosad umjeli sve strane i sve boje razdijeliti na dvoje. Tišina – okrunjena iluzijama onih koji još uvijek znaju čekati spasenje. Tišina – pozlaćena nadom očekivanom izvana. Tišina onih koji usmjeravaju retoriku revolucije ka izvorima van nje same – pom-

no kontrolisana i duboko ukorijenjena retorika podaništva, što mijenja uloge ulice i prijestolnice, pa optužuje druge prijestolnice u ime ulice, dok vlastitu oslobađa krivnje (što je i granica njezina znanja). Retorika što jednom prijestolnicom ovjenčava apsolutno zlo, a drugom apsolutno dobro, da bi, kad god zatreba, umjesto vlastite prijestolnice uvela drugu, ne obustavljajući pritom revolucionarni ushit koji je postao sinonimom za prijestolnice.

[...]

I mi volimo fudbal. I nama pripada pravo da volimo tu igru, pravo da gledamo utakmicu. Zašto ne? Zašto ne bismo makar na tren odložili rutinu smrti? U jednom skloništu uspjeli smo dovesti struju iz akumulatora automobila i, gledajući Paola Rosija, osjetili onoliko radosti koliko se tada moglo osjetiti. Nikada ga ne vidiš na terenu osim tamo gdje mora biti. Mršavi đavolak od čovjeka, neuhvatljiv sve dok ne postigne pogodak, baš poput lovca u mlaznom avionu – nevidljiv sve do eksplozije svoga cilja. Gdje je Paolo Rosi, tu će biti i gol, tu će buknuti i klicaji. Potom će nestati ili izbljediti, samo da bi u zraku otvorio put svojim stopalima, koja smišljaju prilike, dozrijevaju ih i šalju prema vrhuncu ostvarenoga žudnog sna. Ne zna se da li igra fudbal ili igra igru ljubavi s mrežom. Mreža odolijeva, a on je izaziva, mami je italijanskim viteštvom i elegancijom, usred usijanog španskog stadiona. Zavodi je klizanjem i pokretima mačke razbuđene krikom želje. A pred očima onih što bdiju nad njenom čednošću, da bi je zatim ponovno zapečatili opnom deseterice branitelja, Paolo Rosi će, obuzet strašću, stupiti naprijed i mišićem sačinjenim od zraka probosti mrežu koja se prepušta krasnom zavođenju, opuštena, spremna da bude osvojena, nesposobna više da odoli.

Fudbal.

Šta je to čudesno bezumlje koje zna proglasiti primirje zarad jednog nevinog užitka? Šta je to bezumlje koje umije ublažiti divljaštvo rata i rakete pretvoriti u dosadne muhe? Šta je to bezumlje koje na sat i po obustavlja strah, da bi kroz tijelo i dušu prostrujalo silovitije i zanesenije od poezije, vina ili prvog susreta s nepoznatom ženom?

Za vrijeme opsade, jedna fudbalska utakmica priredila je čudo: pokrenula je ulice za koje smo mislili da su mrtve od straha i dosade.

Nisam se radovao demonstracijama u Tel Avivu, koje nam i dalje otimaju sve uloge. Od njih dolaze i krvnik i žrtva, i bol i krik; i mač i ruža; i pobjeda i poraz. Nisam se radovao jer im je namjera bila da junake istisnu s pozornice. Navikli su na lahke ratove i lahke pobjede. Rivalstvo dviju velikih političkih partija otvorilo je ulice Tel Aviva za desetine hiljada demonстранata. Njihov broj mrtvih potresao ih je toliko da je jedan visoki oficir podnio ostavku. Slušao sam njihov radio, ali nikada nisam shvatio tajnu njihovog plača. Pobjednik je bio poražen iznutra. Pobjednik se bojao izgubiti svoj identitet žrtve. Nikome drugome nije pripadalo pravo da ostvari taj podvig – da postane žrtva – jer bi

obratanje uloga poremetilo vagu pravde satkanu od pijeska. Za nas su vikali, za nas su plakali; ali ratove su dobijali radi vlastite vrijednosti.

Ima li šta okrutnije od ovog odsustva: da ne budeš ti taj koji će slaviti svoju pobjedu niti onaj koji će oplakivati svoj poraz? Da ostaješ izvan pozornice, i da na nju ne stupaš osim kao predmet kojim će se drugi baviti i tumačiti ga. „Ako imaš volju, onda to nije mit” – to je bio cionistički slogan Teodora Hercla, kojim je pozvao na osnivanje „domovine za narod bez zemlje na zemlji bez naroda”. Ali tokom opsade Bejruta, koja je svjedočila postojanju naroda sa svojom zemljom naspram osvajača koji su je oteli, Natan Zah, moderni hebrejski pjesnik, uz sjajnu ironiju izmijenio je Herclov slogan: „Pobjeda Izraela ne razočarava, ali neće trajati dovoljno dugo da doživi neuspjeh.”

Desetine hebrejskih pjesama, ali nijedna arapska, posvećene su opsadi Bejruta i protestu protiv masakra. Od njih i grijeh, i oprost; od njih i ubijanje, i suze; od njih i polji, i pravda sudova.

[...]

Ja pak, izložen pritiscima i medijskim hajkama, nikada nisam mogao opravdati svoju „krivnju” za ono što sam jednom rekao: „Mi jesmo dio... nismo otok.”

Ovaj naš eksperiment otvoren je za dijalog između mišljenja i stvaralaštva; još uvijek napipavamo put ka jedinoj opciji koja nam je dostupna: kreativnost u Revoluciji i revolucija u kreativnosti. Želimo zaliječiti rane koje je nanijela trenutna tendencija da se revolucija odvoji od stvaralaštva, da se njih dvoje sukobe – pri čemu jedni nastoje proizvesti razvod između književnog izraza i stvarnosti kako bi stigli do „čiste književnosti”, dok drugi guraju književnost u ulogu neposredne, svakodnevne sluškinje političkog programa. Mi smo produkt ovoga vremena i ovih okolnosti, u kojima se živi lomovi isprepliću s nejasnim porođajima. Nećemo se odreći svojih snova, ma koliko puta bili razbijeni, niti ćemo krize koje se zgušnjavaju oko nas dočekati tako što ćemo odbaciti Ideju ili krenuti u ugodnu šetnju kroz naslijeđe prošlosti.

Nismo zadovoljni samo time da povučemo granicu između sirove nafte i krvi; odlučili smo vjerovati da će se budućnost roditi – i to onoliko koliko joj mi sami pomognemo u rađanju – iz sadašnjosti, a ne iz prošlosti koja se u vremenima krize uzdiže do ranga neupitnog autoriteta. I kada primijetimo da Revolucija još nije ispisala svoju književnost osim u krvi, shvatamo da će se jedna jedina jednadžba – „riječi su djela” – razviti do zrelosti i dati novu književnost.

Svjesni smo da smo dio kulture arapske nacije, a ne izolovano ostrvo unutar nje. Otuda nikada nismo prihvatili da naš glas bude glas uske pripadnosti, već ga vidimo kao mjesto susreta dubljeg odnosa između arapskog pisca i njegovog vremena – vremena u kojem će palestinska revolucija postati otvorena šifra, sve do opšteg praska. Ne nastoji-

mo toliko formirati novi književni pokret koliko ukazati na širi kontekst, na strategiju koja bi ideju arapskog kulturnog jedinstva obdarila jednom od svojih mogućih formi (jer arapska kultura ostaje otvorena svojoj raznovrsnoj i višeslojnoj historiji), upravo u trenutku kada je izložena pokušajima cijepanja i gušenja u samom začetku.

Stoga ne tvrdimo da je Istok u potpunosti Istok, niti da je Zapad u cijelosti Zapad; jer mi ne priznamo jedan jedini Istok niti jedan jedini Zapad. Ne želimo biti zatvoreni u značenje koje sami slobodno nismo izabrali. Nećemo imati nikakva posla s onima koji se skrivaju iza parola „otpora kulturnom osvajanju sa Zapada” (poticajnim pamfletima i parolama), osim ako se to može postaviti u kontekst traganja za nezavisnošću koja odbacuje i pokornost i raspad, i samo u onoj mjeri u kojoj su kadri razlikovati jedan termin od drugog i izbjeći pad u bunar koji zatvara horizont.

Kad vidimo do koje se mjere srozala pojedina sfera kulture, kad promatramo kako praznoglavi i netaletovani sektaški paraziti preuzimaju kontrolu nad dnevnom, sedmičnom i mjesečnom duhovnom ishranom ljudi – ne komentiramo tek: „Križa je, bježimo!” Naprotiv, fenomenu dajemo njegovu pravu političku adresu i obraćamo pažnju. Obratimo pažnju na oružje književnosti, dovoljno moćno da prikrije izdaju pod plaštom „gađenja prema politici” – to jest prema nužnosti borbe – a istovremeno da prisvoji svetost i ushit sanjanja.

Ne, mi nismo tuđinci ni u jednoj arapskoj zemlji. Tuđinci su oni koji našim progonoštvom prijete prstom, jer su sami stranci u vlastitoj historiji i u samom smislu svoga postojanja; stranci u prolaznom valu u kojem lopov vidi samo lica drugih lopova. A ipak, ako ne možemo biti blagi prema tradicionalizmu, nismo spremni ni da pristanemo na kaos eksperimentalizma koji nema šta da kaže osim da proglašava vlastitu modernost. I ako se žalimo na opštu nemoć da se iznađe savršen jezik naroda u stvaralačkom izrazu, to nas ne sprečava da insistiramo da govorimo u njihovo ime, sve dok ne dođe čas kad će književnost moći proslaviti svoje veliko vjenčanje, kad će se privatni i javni glas sjediniti u jedno.

Da, književnost ima svoju ulogu. Presijecanje odnosa između teksta i onih za koje se taj tekst preobražava u snagu – to je otuđenje samih slova, otuđenje koje danas uzdižu proroci konačnog poraza svega.

U ovom trenutku mi prizivamo pomoć kritike. Pozivamo je da povрати vjeru u vlastitu snagu i korisnost. Pozivamo je da uđe u arenu koja je danas otvorena za plijen. Pozivamo je da postavi mjerila, čije je odsustvo otvorilo polje neznačica i kontrarevolucionarima da se lažno predstavljaju kao modernisti. Pozivamo je, primjerice, da iznova promisli moderni pokret u arapskoj poeziji, pokret koji je imao mjesta za sve vrste ratova, a sada je dospio na raskršće koje vodi ka gubitku same iluzije o njegovom jedinstvu. Pozivamo je da odbije svetost na koju polaže pravo pjesnički tekst koji dopušta jedino samoreferencu kao sredstvo analize, a istodobno zadržava za sebe ekskluzivno pravo da

se natovari svekolikom ideologijom izvan tog okvira koju uspije prikriti. Kritičaru i čitaocu pak uskraćuje se pravo da to razgolite. I zato neka se preispita diktatura teksta. Plašljivost i neznanje doveli su nas dotle da napredak strahuje da se sam proglasi. Još gore – besprijeekorna arapska sintaksa sada se smatra oblikom zaostalosti, a ispravan metar – reakcionarstvom. Jasnoća je postala krivica, a imati poruku i prenijeti je – barbarizam. Ukratko, reakcija, opskrbljena svim alatima modernog izraza, uspjela je stati lijevo od svega, natovarena značenjem koje crpi iz tradicije.

Štaviše, uspjela je povući i druge u svoje teze, u ovom vremenu kada su se velika arapska značenja povukla, kada su zalutale ovce ponovo krenule svojim sektama, mističnim vjerovanjima i simbolima. Objavili su svoje pokajanje za živote utrošene na pokrete oslobođenja koji nisu donijeli ništa osim neočekivanih glavobolja, a posebno na palestinsku revoluciju, čiji su troškovi bili ogromni u ovom razdoblju kada je „petrokultura” (koja se ne libi otkriti razliku između vlastitih standarda i ideologije svojih izvora) prodrla u sve tribine i institucije posvećene kulturi i komunikaciji. Konačan rezultat te pojave „naftnog pokroviteljstva” kulture nije ništa drugo doli uništenje kulture i kulturnih ljudi.

Eto, tako se definira težina bitke koju vodimo oko pitanja književnosti – bitke koja neposredno ili posredno odražava politički i intelektualni napad reakcije, koja ne oskudijeva razlozima da iskoristi neuspjeh takozvanih progresivnih režima, režima koji su u stvari reakcionarni. A kada pišemo, i pozivamo druge da pišu, u ime stvaralačke slobode, ne činimo ništa drugo doli sabiremo tačke svjetlosti i prve napore raspršene razdorom – oko jedne jedine tvrdnje: želimo osloboditi sebe, svoje zemlje i svoje umove, i živjeti u modernom dobu s dostojanstvom i ponosom.

Pišući, izražavamo svoju vjeru u snagu pisanja. Iz te perspektive ne osjećamo da smo manjina; naprotiv, objavljujemo da smo manjina–većina. I objavljujemo nadalje da smo djeca ovoga doba, a ne prošlosti niti budućnosti.

Zašto je ovaj stav izazvao toliku histeriju?
Zato što su željeli da budemo ostrvo pod opsadom.

U PRISUSTVU ODSUSTVA⁴

– odlomci –

I

Razasipam te pred sobom, red po red, s umijećem koje sam posjedovao samo na počecima.

Onako kako si tražio, sada stojim da u tvoje ime zahvalim onima što su došli da ti upute posljednji pozdrav pred ovo putovanje, i da ih zamolim da ubrzaju svoj oproštaj i krenu na gozbu dostojnu tvoga sjećanja.

Dopusti mi da te vidim, sada kada si me napustio, a i ja sam ostavio tebe – zdravog i čitavog, poput čiste proze urezane u kamen što će u tvojoj odsutnosti pozeleniti ili požutjeti. Dopusti mi da saberem tebe i tvoje ime, onako kako prolaznici sakupljaju masline što su ih berači zaboravili pod oblucima. Hajde da krenemo zajedno, ti i ja, na dva različita puta:

ti – u drugi život koji ti je obećao jezik, u čitaocu što bi mogao nadživjeti pad kometa na zemlju;

a ja – na zakazani susret koji sam više puta odgađao sa smrću kojoj sam obećao čašu crnog vina u pjesmi. Pjesniku je dopušteno da laže, ali on laže jedino u ljubavi, jer su dve-ri srca otvorene zavodljivim osvajanjima.

Što se smrti tiče, ništa je ne vrijeda kao izdaja – njena dokazana posebnost. Zato mi dopusti da krenem na svoj zakazani susret čim pronađem grob s mramornim nišanom nad kojim će mi samo preci izaći na megdan. Ne marim ako jedno slovo ispadne iz mog imena, kao što je jednom, greškom, ispao punto iz imena moga djeda.

Neka idem, bez štapa i bez rime, putem kojim smo besciljno hodali, bez želje da stignemo, jer smo pročitali previše knjiga koje su nas upozoravale da vrhovi nemaju onostranosti. Pa smo radije ostajali u podnožju planina – ne i lišeni jeze iščekivanja što je potajna zahvalnost između suprotnosti budila. Da sam te poznavao, posjedovao bih te; da si me ti poznavao, posjedovao bi me. Ali tada ti i ja ne bismo bili.

Tako smo, prijatelju moj, u ritmičnom dosluhu, prozvali ponor između nas podnožjem planine i pripisali knjigama koje smo čitali naš neuspjeh da dosegemo vrh s kojeg se

⁴ *U prisustvu odsustva (Fiḥra al-ḡiyāb, 2006)* ubraja se među najodvažnija djela Mahmuda Derviša koje izmiče žanrovskim određenjima. Podnaslovljeno jednostavno kao „tekst“, ono odolijeva svakoj klasifikaciji između poezije i proze, otvarajući se umjesto toga kao lirska autoelegija u dvadeset međusobno isprepletanijh odjeljaka. Pojavilo se u trenutku kada je Derviš bio na vrhuncu stvaralačkih moći, ali i bolno svjestan vlastite smrtnosti – umro je dvije godine kasnije – te se čita i kao autobiografska meditacija i kao filozofski oproštaj. (Prim. prev.)

pruža pogled na ništa – na ono ništa potrebno da iskuša samo postojanje. O, moje ja, što se odmaraš na bjelini vječnosti i na vječnosti što vije bjelinu iza koje nema druge boje – koje tvoje značenje može obuhvatiti ovu bijelu apsurdnost? Kojim oblikom da zaštitim tvoje značenje od ništavila, kad je naš hod kraći od sveštenečke propovijedi u napuštenoj crkvi jedne nedelje u kojoj niko nije siguran od gnjeva bogova?

Ali ti ležiš preda mnom, hoću reći – u mojim riječima, gdje metafore ne nalaze ni svoj izvor ni tajni savez između pobožne zemlje i paganskog neba. Oblaci odlaze odavde onamo, u pratnji mjeseca čija je kamena tajna odavno otkrivena, a ipak nas to ne priječi da prizovemo uspomenu na prošlu ljubav. Niti nas je suša srca spriječila da bolne zglobove liječimo uspomenom na protegnutost po travi – onako kako sada ti ležiš preda mnom u mojim riječima, koje ne može iznevjeriti privatno sutra što je prestalo varati. Ne zato što je postalo uljudno i pristojno, nego zato što sada umire i postaje pripovijest bez neprijatelja i bez prijatelja. Pripovijest o dvojici putnika, tebi i meni, koji se nikada nismo razdvajali ni u ogledalu ni na cesti, osim na nekoliko sati – da bismo provjerili koliko žensko ima vlasti nad muškim.

Kad se čovjek ugleda u bljesku munje onakvim kakav jest – zdrav i bez ožiljaka od vižija drugih o smrti koja ne daruje život... i o životu što se živio kroz dio ljubavne blizine, u onom prisnom prostoru između stvoritelja i njegovog ljubljenog stvorenja. Jer jedini raj što ga poznajemo osjetilima i intuicijom jeste raj ljubljene, a jedini pakao – razočaranje u ljubavi.

Zato mi dopusti, dok se rastajemo na ovom pragu, da raskinem ugovor između jedne i druge apsurdnosti. Jer mi ne znamo ko je pobijedio, a ko je poražen – ja, ti, ili smrt – budući da nismo unaprijed priznali da je neprijatelj mudriji i lukaviji, kako bi mogao odnijeti pobjedu. Ništa ne priziva poraz više nego odbijanje tog priznanja. O, prijatelju moj, koji tražiš apsurdnost potrebnu da bi se duša naučila strpljenju i darovala milošću razmatranja vode što se mreška, smije i leti kao leptir, stvarajući poeziju od svakog živog bića. Jer lakoća, poput rose, pobjeđuje metal i ostaje djevica vremena; ona podučava zvijeri da sviraju na neju.

Zato se ne miri ni sa čim osim s ovim mračnim razlogom. Ne žali za ratom koji te sazio kao što avgust sazrijeva narove na obroncima ukradenih planina. Jer drugi pakao te ne čeka. Ono što je nekada bilo tvoje, sada je protiv tebe.

[...]

Ma koliko ti se približio, ostaćeš dalek. Ma koliko puta bio ubijen, živjećeš. Zato ne misli da si mrtav tamo, a živ ovdje. Ništa ne potvrđuje ni jedno ni drugo osim metafore. Metafore koje bićima pokazuju igru riječi. Metafore koje od sjene oblikuju geografiju. Metafore koje će sabrati tebe i tvoje ime. Zato se uzdigni sa svojim narodom, više i dalje

od onoga što su mitovi pripremili za tebe i za mene. Piši, ti sâm, historiju svoga srca – od časa kada je Adema pogodila ljubav, pa sve do uskrsnuća tvoga naroda. I piši, ti sâm, historiju svoje vrste – od trenutka kada si posudio ritam mora i njegov način disanja, pa sve do svoga povratka k meni živom. Ležiš preda mnoom poput rime što ne može podnijeti nalet mojih riječi. Ja naričem i onaj sam nad kime se nariče. Budi ja – da bih mogao biti ti! Ustani – da te mogu nositi! Približi se – da te mogu spoznati! Odlazi daleko – da te mogu spoznati!

[...]

III

Bijela slova na školskoj ploči bude strahopoštovanje zore na selu.

Poput vode što se polako izlijeva u čup koji se nikada ne puni, upijao si oblik nedovršenog znaka i njegov zvuk zajedno, mučeći grlo i pokoravajući ga moći znakova, a usta onome što su oči upijale. Kada se jedno slovo spoji s drugim, to jest jedna besmislica s drugom, nejasni oblik razotkriva jasnoću određenog zvuka. Ta spora jasnoća otvara put da značenje poprими obličje slike. Tri slova postaju vrata ili kuća. Tako troma slova, koja sama za sebe ne nose nikakvu vrijednost, grade kuću kada se sjedine.

Kakva igra! Kakva čarolija! Svijet se postepeno rađa iz riječi. Tako škola postaje igralište mašte... i trčiš ka njoj s radošću onoga kome je obećan dar otkrića. Ne samo da bi napamet učio lekciju, nego da bi se oslonio na vještinu imenovanja stvari. Sve što je daleko – biva približeno. Sve što je zapečaćeno – otvara se. Ako ne pogriješiš dok napišeš „rijeka”, rijeka će poteći tvojom bilježnicom. I nebo, također, postaje dio tvog ličnog posjeda ako ga ne napišeš pogrešno. Sve što je izvan domašaja tvojih sitnih ruku pašće ti u šake ako ovladaš besprijekornim rukopisom. Onaj ko nešto napiše – posjeduje ga. Možeš osjetiti miris ruže iz završnog „tā” koji se uvija oko sebe poput pupoljka što se rascvjetava. Možeš okusiti njene plodove s obje strane: iz „tā” što se povezuje i onoga otvorenog poput dlana.

Slova leže pred tobom – oslobodi ih njihove neutralnosti i poigraj se njima poput osvajača u svemiru zanosa. Slova su nemirna, gladna slike, a slika je žedna značenja. Slova su prazni glineni čupovi – napuni ih nesanicom toga prvog osvajanja. Slova su nijemi vapaj u kamenčićima razasutim po otvorenom putu značenja. Protrljaš li jedno slovo o drugo – rodi se zvijezda. Približiš li jedno drugom – čuje se kiša. Položiš li jedno na drugo – ugledaš svoje ime iscrtano poput ljestvi s tek nekoliko prečki.

Sva slova spremna su da prime oblik/biće, u potrazi za vještom rukom koja će stvoriti potrebu za skladom. Treba samo da rukom imenuješ bića koja si znao odranije i ona koja će ti se tek predstaviti.

Slovo „nūn”, samostalno poput bakrene ploče dovoljno velike da primi puni mjesec, odjekuje i žudi za punoćom, a nikada nije ispunjeno. Njegov odjek ne prestaje, ma koliko

daleko otišlo, ma koliko ti otišao. Ono raste u tebi, a ti rasteš u njemu. Ono te oživljava i udaljava od tebe samoga poput uporne ljubavi, a približava drugima. Feminino „nūn”, množina, dual, srce *anā*, slobodna krila *naḥnu*. Ar-Rahman će te odvesti ka vjeri u pratnji zanosa, pa zavoliš Boga i izliječiš se od nemira prvog pitanja: ko je stvorio Boga?

Zavoliš poeziju, i ritam što ga podstiče slovo „nūn” odvodi te u bijelu noć. Riječi odnose vitezove daleko od ljubavi prema ratu u kom braniš svoj bunar – ka ratu ljubavi u kom braniš princeze otete u zemlji džina.⁵ Priča nikada nije potpuna bez trojstva viteštva, poezije i ljubavi. Sudbine nad kojima se bore i mač i pjesma, i nijedna pobjeda nije moguća ako nisu zajedno. Nijedno pleme nije slavilo pobjedu bez pjesnika, a nijedan pjesnik nije bio uzdignut osim ako nije bio poražen u ljubavi.

[...]

Ali riječi su bića. Igra će te toliko očarati da postaješ njenim dijelom. Život ćeš potrošiti braneći pravo igre da te zavodi u svoj lavirint, dok je ti zavodiš prema humoru. Čitaš ne razumijevajući ono što čitaš, pa čitaš sve više, uživajući u moći riječi da se odvoje od običnoga. Riječi su valovi. Učiš plivati iz zavodljivosti vala koji te obavlja pjenom. Riječi imaju ritam mora i zov nepoznatog: *Dođi k meni u potrazi za onim što ne znaš*, dozivalo te plavetnilo. Slučaj i obalska straža spasili su te od konačnog odvajanja od pjesme riječi. Meduze su te nastavile peckati, ali nikada nisi prestao voljeti more, ne shvatajući da je ono izvor praiskonskog ritma. Kako more može biti zatvoreno u tri slova, od kojih drugo pršti od soli? Kako slova mogu primiti toliko riječi? Kako riječi mogu imati dovoljno prostora da obgrle svijet?

Polahko i tiho odrastaš. Želio bi preskočiti brže u trku prema sutrašnjici u kojoj ćeš ukrotiti riječi i recitirati zanesenjačku poeziju, nošen snagom ljubavi i obavezom odbrane plemena. Ono što je skriveno i tajno otvara se kako se i riječi otvaraju prema svijesti. To nije igra, kako si mislio, nego očigledno što promatra skriveno, i skriveno što se ukazuje u očiglednom. Postaješ riječima i riječi postaju tobom. Ne znaš više razliku između onoga koji izgovara i onoga što je izgovoreno. More ćeš nazvati izvrnutim nebom, a bunar posudom za čuvanje zvuka od vragolija vjetra, a nebo morem što visi o oblacima.

Postoji nešto što se priklanja nepoznatom. Ne može se pomirisati, dodirnuti, okusiti niti vidjeti. To je ono što djetinjstvo čini šestim čulom. Zvali su te sanjarom jer si tako često davao riječima krila nevidljiva odraslima. Izazivao si nepoznato i postajao stranac.

Zato ustani iz ove bjeline!

Ponovo budi dijete. Nauči me poeziji. Nauči me ritmu mora. Vрати riječima njihovu prvobitnu nevinost. Podari mi rođenje iz zrna pšenice, a ne iz rane. Podari mi rođenje i po-

⁵ *Jinn* (ar.), biće koje je Alah stvorio iz vatre, prisutno u brojnim mitovima i legendama arapskih naroda. (Prim. red.)

vedi me nazad u svijet prije značenja, da te mogu zagrliti na travi. Čuješ li me? Svijet prije značenja. Visoka stabla hodala su s nama kao stabla, a ne kao značenja. Gola mjesečina gmizala je s nama. Mjesec, a ne srebrni pladanj za značenje. Ponovo budi dijete. Nauči me poeziji. Nauči me ritmu mora. Uzmi me za ruku, da zajedno pređemo prag između noći i dana. Zajedno ćemo naučiti prve riječi i sagraditi tajno gnijezdo za vrapca, našeg trećeg brata. Ponovo budi dijete, da mogu vidjeti svoje lice u tvom ogledalu. Jesi li ti ja? Jesam li ja ti? Nauči me poeziji, da te mogu oplakati sada, sada, sada. Baš kao što ti oplakuješ mene!

[...]

VII

Zatvor je zbijenost. Niko ne provodi noć u njemu a da ne uvježbava grlo na nečemu nalik pjevanju – jer to je način da se pripitomi samoća i sačuva dostojanstvo bola. Čuti vlastiti promukli glas znači da je tvoj drugi proveo noć s tobom i u sobi ti šapnuo tvoje lične vijesti. Što je prostor uži, to ono što je izvan njega postaje šire. Obuhvataš svijet, zanesen pomirenjem.

A ti, kada pjevaš, ne pjevaš da bi s nekim podijelio noć. Ne pjevaš ni da izmjeriš ritam jednog vremena bez znaka i bez mjere. Ti pjevaš jer te zatvorska ćelija iskušava da govoriš svijetu, u savršenoj samoći, o onome što ti nedostaje: polja ti dolaze sa šuštanjem zlatnih klasova pšenice. Sunce ti ispunjava srce svjetlom narandži. Cvijeće po padinama, raščupanih latica poput kose divlje djevojke, dolazi ti. Dolazi ti miris kafe, opijen mirisom kardamoma. Kao da nikada ranije nisi primijetio svu širinu i nježnost koja postoji vani i slavlje prirode koje ti je nedostajalo.

Kao u pjesmama i u suton, tmica slavi jasnoću, jer tajna žarišna tačka isijava zrake u pravcima i riječima i lišava mrak vječnosti njegovih svojstava. Sitna sjećanja posjećuju te u stadu koza dok jeleni skaču poput šiškarki na planinskom putu. U svakoj pjesmi nalazi se djevojka koja čeka na autobuskoj stanici ili na balkonu. Na svakom balkonu maše maramica i golub traži zaklon.

Ti si ti – i više od toga.

U tebi, kao u stambenom bloku, obitavaju oni što se penju stepenicama i oni što silaze na ulicu. Obitavaju kuhinjski pribor, veš-mašine i prepirke bračnih parova oko najboljeg načina da se ogule krompiri i isprži riba. Za bolom u stomaku slijedi metafizički grč: da li anđeli dobijaju prehladu?

Ti si ti – i manje od toga.

Lotofazi te nisu općinili mednim okusom zaborava. Oni su se sigurno izvukli iz svoga mita, dok ste ti i tvoji ušli nespreni u lavirint. Tačno znaš šta si ostavio iza sebe: prošlost, neispjevanu u pjesmama o novim Trojancima, o kojima se ne kazuje ništa osim onoga što njihovi neprijatelji pričaju. A oni nisu oteli Helenu niti izazvali rat. Bili su blagi i miroljubivi; njihov jedini zločin bijaše to što su rođeni na obroncima koji su uspoređivani s ljestvama ka Bogu. Bili su hrabri bez mača, spontani bez retorike, pa su zato slomljeni pred gusjenicama tenkova, prognani i rasuti vjetrom, a da nisu izgubili vjeru da će jednoga dana rana historije zacijeliti.

Ko si ti, dakle, na ovom putovanju? Trojanski pjesnik koji je izbjegao pokolj da bi ispričao priču, ili mješavina toga i Grka koji je izgubio put kući? Čarolija mita čini te sklonim da biraš metafore, pa uzmi onu koja priliči usponu pjesme ka drugome kraju – dovoljno duboku za izgubljeni glas trojanske žrtve, i za neuspjeh grčke pobjede da svom ratniku povрати mladost, preuranjeno ostarjelu pod jarmom doma i puta.

Napet, poput strune razapete između jučer i sutra, znaš sve što si izgubio i ostavio. Ono što je pred tobom ne vidiš jasno. Ali te horizontalna gravitacija gura u gustoću sutrašnjice, ka zavodljivom nepoznatom u nedovršenoj pjesmi koju tek započinješ. A onda će ona sama preuzeti svoj tok, jer ono što se stvara nadjačava svoga stvoritelja, a novorođeno nadvladava majku. Zvali su te sanjarom kada si rekao da se Trojanac ne predaje. Tumačili su tvoje snove i prije nego što si ih usnio. Ti si rekao: „Odmaknuo sam se da bih bio bliži.” Oni su rekli: „Tako govore nostalgici; da li žališ zbog ovog putovanja?” A ti si rekao: „Ne znam, jer još sam na početku puta.”

Morao si odabrati marginu da bi spoznao gdje stojiš. Margina je prozor okrenut svijetu. Nisi ni unutra ni vani. Margina je ćelija bez zidova. Margina je lična kamera koja iz prizora izdvaja slike koje želi: kralj nije kralj, a Davidova praćka nije ništa drugo do Goliatovo oružje. Je li istina da će onaj ko prvi napiše svoju priču osvojiti zemlju priče? Ali pisanje traži kandže koje urezuju u stijenu.

Nazivali su te sanjarom kada si iscrtao granice svoga sna, koji je obuhvatio tvoju odanost prisjećanju na staro ime što te progoni poput nijeme sjene. Da je sjena mogla govoriti, vodila bi me, rekao si jednom. A ja sam izašao na ulice da uzvikujući krvarim, da uzvikujem za pad izlika i razloga, sve dok nisam povjerovao da sam slobodan, da sam sebe oslobodio, da sam okajao grijeha koje nisam počinio. Ti bi me promatrao s margine, jer razmak među nama, kako si mi rekao, bijaše i sito i ogledalo. Uvečer smo se sreli, kao i obično, a ti si me zagrlio i potapšao po ramenu, rekavši: „Sutra idem s tobom, jer margina promišlja, ali ne može djelovati.”

Put se uspinje i spušta, vijuga, račva u bezbroj staza koje se uvijek vraćaju na početak. Koliko li puta moramo kretati iz početka? Preživjeli smo mnoge smrti. Pobjedili smo zaborav, i ti si mi rekao: „Preživljavamo, ali ne pobjeđujemo.” Ja sam ti rekao: „Preživljavanje je moguća pobjeda plijena nad lovcem. Ustrajnost jeste preživljavanje, a preživljavanje jeste početak postojanja.” Istrajali smo, a mnogo je krvi poteklo na obalama i u pustinjama – mnogo više krvi nego što je ime tražilo za svoj identitet, ili što je identitet trebao za svoje ime.

[...]

X

[...]

Progonstvo nije putovanje, nije odlazak i povratak. Niti je stanovanje u čežnji. Ono može biti posjeta, ili čekanje učinaka vremena, ili odlazak sopstva k drugome – da ga upozna i uskladi se s njim – ili povratak sopstva u vlastitu ljušturu. Svako progonstvo ima svoj karakter, a svaki prognanik svoje osobine. U progonstvu učiš da promatraš i diviš se onome što nije tvoje. Progonstvo odgaja tijelo. Ljepota oblika očarava te, čak i kada smisao nije potpun, jer savršenstvo je svijest o tome da nešto nedostaje. Kipovi što veličaju prošlost, kipovi spremni da skoče iz emocija identiteta u identitet emocija, i kipovi koji oslobađaju sutrašnjicu od estetike, a prirodu od strogog reda imaginacije. Ljepota je veličanstvo. Ali, zato što si odrastao na selu, svrstavaš se uz drveće što se ogleda u rijeci i uz golubove što lete između zemlje i neba. Zastaješ dugo pred perunikom koja je nikla sama, daleko od saksije. Ne zato što je, poput tebe, stranac među cvijećem, već zato što se sama na sebe oslanja u vlastitom rastu.

Progonstvo je pjesnikovo putovanje kroz pjesmu, putovanje unutar putovanja, ali metaforički jezik uvijek se osvrće. A osvrtnje, kažu, jedno je od obilježja progonstva.

„Kuda da se vratim?”, pitao si dok si kačio nekoliko slika na zidove svoje nove adrese. „Kuda da idem?” Naprijed je bilo privremeno, a nazad, opterećeno privremenosti-ma, raspršeno. Vječnost što je izranjala iz sunčanog vrta smijala se. Zadirkirao si je govoreći: „I ti si prognana!” Pitao si se: Koliko si eksera već zakucao u zidove tuđih kuća? Koliko si slika objesio? Koliko si kreveta napustio da u njima poslije spavaju drugi? Koliko si nacrtao i početaka zaboravio u tuđim ladicama? Koliko se fotografija žena izgubilo u naborima knjiga koje nikada nisi pročitao? Koliko si puta pitao: koliko još puta moram putovati, migrirati, otići? A za tvoju sudbinu nikada se nije razjasnila razlika između putovanja, migracije i odlaska, jer riječi mogu obuhvatiti toliko iluzija sinonima, i jer je metafora često podložna preobražaju: od „domovina nije kofer” do „domovina jeste kofer”.

U progonstvu biraš prostor da ukrotiš naviku, privatni kutak za svoj dnevnik. I tako pišeš: Mjesto nije zamka. Možemo reći: Ovdje imamo sporednu ulicu, poštu, prodavača hljeba, perionicu, dućan duhana, mali ćošak i miris koji pamti... Gradovi su mirisi: Aka je miris joda i začina. Haifa je miris bora i zgužvanih plahti. Moskva je miris votke na ledu. Kairo je miris manga i đumbira. Bejrut je miris sunca, mora, dima i limuna. Pariz je miris svježeg hljeba, sira i izvedenih očaravanja. Damask je miris jasmína i suhog voća. Tunis je miris noćnog mošusa i soli. Rabat je miris kane, tamjana i meda. Grad koji se ne može prepoznati po mirisu nepouzdan je. Prognanici imaju zajednički miris: miris čežnje za nečim drugim; miris koji pamti drugi miris. Taj zadihani, nostalgični miris vodi te, poput izlisanog turističkog plana, prema mirisu izvornog mjesta. Miris je sjećanje i zalazak sunca. Zalazak je ovdje ljepota što ukorava stranca.

Ali voljeti zalazak, kažu, nije jedno od obilježja progonstva.

Sjećanje, tvoj lični muzej, odvodi te u prostore izgubljenog. Polje sezama, list zelene salate, nana, okruglo sunce što tone u more. Izgubljeno raste u tebi i u zalasku, koji udaljenom daruje obilježja raja i oslobađa ga svake manjkavosti. Sve izgubljeno postaje obožavano. A ipak nije tako!

Ukroti mjesto, dakle, uzdom izraza! Ponesi ga, kao što носиš svoje ime, a ne svoju sjenku, u mašti, a ne u koferu! U ovom zalasku samo su riječi dostojne da obnove ono što su vrijeme i prostor slomili, i da imenuju bogove koji te nisu primijetili, a svoje ratove vodili primitivnim oružjem. Riječi su građa za podizanje kuće. Riječi su domovina! Postavi mjesec na svaku vrbu, djevojku na svaki prozor, gazelu na svaki izvor! Neka pjesma podigne južnu stranu ništavila. Ako te progonstvo boli, a ne ubija, ono će te vratiti kolijevci imaginacije. Ojačaće te i učiniti ravnim onima koji bdiju da ukrote nejasno. Progonstvo, nesporazum između postojanja i granica, krhki je most među slikama. To je iskušenje sposobnosti narcisa da bude u isti mah gord i skroman, rasprava između dvaju bića, izbjegavanje podudarnosti. Jer ne grli te ovdje sve ono što te ondje odriče. Niti te ondje grli sve ono što ti ovdje sliči. Prepusti imaginaciji ono što je njeno: slobodu riječi da slušaju emocije.

Ali iskazivanje emocija, kažu, nije jedno od obilježja progonstva.

Zato profini udaljenost umijećem vještog majstora, a ne ranjivošću zbunjenog zaljubljenika. Poezija progonstva nije ono što progonstvo govori tebi, nego ono što ti govoriš njemu, jedan protivnik drugome. Progonstvo je, također, gostoljubivo za razliku i sklad. Zato oblikuj sebe iz sebe sama. I ne zaboravi zahvaliti se progonstvu dostojanstveno: „Slaviću te, o, progonstvo, tamo gdje ti hvala priliči.” Ondje, pod smokvom koja će me dočekati, u majčinoj kući, prolaznik u prolaznoj jeseni!

[...]

XIV

Čežnja je odsutni razgovor odsutnog s odsutnim. Daleki što se okreće dalekom. Čežnja je žed proljeća za ženama koje nose vrčeve, i obrnuto. Čežnja dopušta da se daljina povuče, kao da je iščekivanje, iako se može nazvati nadom, avantura i pjesnička misao.

Sadašnje vrijeme je nesigurno i zbunjeno; prošlo vrijeme visi s čempresa, što stoji na svome ukorijenjenom stubu iza brijega, obavijen tamnim zelenilom, osluškujući samo jedan zvuk: šum vjetra. Čežnja je šum vjetra.

Što se dublje povlačiš u samoću, poput tog stabla, to te više čežnja nosi majčinskom nežnošću u svoju zemlju, satkanu od prozirnih, lomljivih vlakana. Čežnja ima svoju zemlju, svoju porodicu i nenadmašan ukus u aranžiranju poljskog cvijeća. Ona ima vrijeme izabrano božanskom pažnjom: tiho, mitsko vrijeme u kojem smokve sporo sazrijevaju, a gazela spava uz vuka – u mašti dječaka koji nikada nije svjedočio masakru.

Čežnja te vodi svojom zemljom poput vodiča kroz raj. Vodi te na planinu gdje si nekada tražio utočište da bi se valjao u divljim travama, dok ti pore nisu upile miris kadulje. Čežnja je miris.

Čežnja ima svoje omiljeno godišnje doba: zimu. Ona se rađa iz prvih kapi vode na suhoj travi i uzdiše dubokim, ženstvenim tonovima, čeznući za vlagom. Kiša je obećanje univerzalnog vjenčanja. Kiša je obećanje da će se ono zapečaćeno otvoriti u svoju suštinu i da će se beskonačno ponovo utjeloviti u prirodi.

[...]

Ali niko ne čezne za bolom, strahom ili pogrebom. Čežnja je umijeće pamćenja da uljepša ono što je u prizoru bilo skriveno, da popravi prozor što se otkinuo, a nikada nije pao na ulicu. Čežnja je progonstvo koje kažnjava prognanika i sramota prognanika što se divi muzici i vrtovima izgnanstva. Čeznuti znači ne pronalaziti radost ni u čemu ovdje, osim stidljivo. „Da sam tamo”, kažeš sebi, „da sam tamo, smijeh bi mi bio zvonkiji, a riječ jasnija.” Čežnja je čežnja riječi za svojim izvornim carstvom, pa makar tvoje bile nejasne i tuđe onima oko tebe. Ali kažeš sebi: radije ću biti stranac u izgnanstvu nego stranac u vlastitom domu, jer izgnanstvo to od mene zahtijeva.

Stoga, u gomili, čezneš za sobom i za samotnošću u kojoj ćeš pisati. Pisanje je bliskost i otuđenost, razmjena prošlog i sadašnjeg. Žed riječi za vodom blista u fatamorgani mita, pobuni sličnog protiv onoga što mu je nalik, stvarnosti zaklonjenoj slikom. Svilenim rukama čežnje krotiš daljinu, pretvarajući posuđene zvijezde u krov svoga neba, i odlaziš s drugom, stvarnom ženom u toplu sobu, izliječen od uzroka groznice i talasa neprestanog jecanja. Zvuk kiše na staklu budi želju. To je dovoljno da se svjetlost vine iz noći ti-

jela: tvoja postelja je tvoja tajna. Tvoja prošlost će doći sutra na zvijezdi koja ne ranjava rosu. Položiš joj glavu u krilo da osluhneš šta govori tijelo oslobođeno čežnje. Jer Eva je tek stvorena, a ti si tek rođen – bez sjećanja. „Ti si moje sutra i moje sada, ja nemam jučer”, kažeš joj. Ona ti odgovara: „Ti si moje sutra i moje sada, ja nemam jučer.” Spavate, dvoje u jednom, i ne sanjate više od ovoga. Tvoje zavodljivo neznano bilo je toliko usmjereno na začaranost da niko od vas ne upita za ime drugoga. Ona očarava tebe i ti očaravaš nju. Kada posjedneš nju i ona tebe, kada se ispuniš njome a ona tobom, ono što zove nju iz dalekih pokrajina, zove i tebe: ona čezne za svojom prošlošću iza vrata i za pjesmom koja nije tvoja.

Čežnja za početkom, za načinom na koji je ključ ulazio u bravu. Skrivanje pogleda od onoga što je njegov predmet. Birati mjesto i muziku za noć s uvijekbanom spontanosti – to je emotivna vježba uzimanja pulsa svemira. Čežnja je sjećanje na najljepše poglavlje priče: ono prvo, improvizirano s djelotvornom intuicijom. Tako se čežnja rađa iz svakog lijepog događaja, a ne iz rane. Čežnja nije pamćenje, već ono što je izabrano iz muzeja pamćenja. Čežnja je selektivna, poput vještog vrtlara. To je repriziranje sjećanja nakon što su mu uklonjene mrlje.

Ali čežnja ima nuspojave: ovisnost o gledanju unazad, nelagodu pred onim što je moguće, premoćnu sklonost da se sadašnjost pretvori u prošlost – čak i u ljubavi: „Pođi sa mnom večeras da bismo od večeri napravili zajedničku prošlost”, kaže onaj koji je obolio od čežnje. „Poći ću s tobom da načinimo zajedničko sutra”, kaže onaj koji je pogođen ljubavlju. Ona ne voli prošlost i želi zaboraviti rat koji se završio. On se boji sutrašnjice, jer rat se nije završio i ne želi ostarjeti.

Čežnja je ožiljak u srcu i otisak zemlje na tijelu. Ali niko ne čezne za vlastitom ranom, niko ne čezne za bolom ni za noćnom morom, već za onim što je bilo prije: za vremenom kada nije bilo boli osim one prvotnih užitaka koji otope vrijeme poput kocke šećera u fildžanu čaja, i za vremenom nebeskih slika. Čežnja je doziv neja prema neju, kako bi se povratio pravac što su ga razbila kopita konja u vojnom pohodu. To je povremeno oboljenje, ni zarazno ni smrtonosno, pa i kada poprima oblik epidemije. Čežnja je poziv da se bdije uz usamljene i izgovor da se ne bude rame uz rame s putnicima u vozu koji znaju svoje adrese. To je prozirna tkanina onog lijepog ništavila, skupljena da isprži kafu budnosti za snove stranaca.

[...]

Čežnja je jecaj prava nemoćnog da dokaže moć pravde pred silom tlačenja. To je jecaj domova zatrpanih pod naseljima, koje odsutni ostavljaju odsutnima, a prisutni odsutnima s prvim gutljajem mlijeka u egzilu i u izbjegličkim logorima. Čežnja je zvuk svih što se, u zajedničkom jecaju, uzdiže od duda do onoga koji za njim čezne. To je stapa-

nje svjesnog i nesvjesnog nagona. To je izgubljeno vrijeme koje protestuje protiv sadizma sadašnjosti.

Čežnja je bol koja ne žudi da boli. To je bol koju budi čisti zrak što dolazi s udaljenog planinskog vrha, bol traganja za jednom prošlom srećom. Ali to je zdrava bol, jer nas podsjeća da smo zaraženi nadom... i da smo sentimentalni!

[...]

XVI

Na tebe su bile odapete otrovne strijele pitanja: Šta ćeš pisati bez egzila? Šta ćeš pisati bez okupacije? Egzil je postojanje. Postojeća okupacija je ono što sputava djelotvornost mašte. Pisaću bolje. Ali zašto se takva pitanja nikada ne postavljaju pjesnicima iz drugih zemalja? Da li zato što je ropstvo preduslov palestinske kreativnosti, ili zato što sloboda nije u skladu s našim ritmovima? Šta znači biti Palestinac i pjesnik, i šta znači biti pjesnik i Palestinac?

U prvom slučaju: to znači biti proizvod historije, postojati u jeziku. U drugom: biti žrtva historije i pobijediti kroz jezik. Ali oboje su jedno te isto i ne mogu se dijeliti niti razdvajati.

„Gaza i Jerihon najprije. A ako budete poslušni, neće biti posljednji.”

Napokon si otputovao u Gazu. Nikada je prije nisi vidio. Pisao si za nju i o njoj onako kako se sama predstavila: tvrđava opsjednuta morem, palmama, osvajačima i smokvama. Tvrđava koja nikada ne pada. Gaza je ponos što se ponosi vlastitim imenom, neprekidno izazivana šutnjom svijeta pred svojom dugom opsadom.

Na dugom putu iz Kaira, na pijescima Sinaja, nisi mogao svoje promjenjive osjećaje pretočiti u jasne riječi. Riječi su bile suviše neposlušne da napuste srce i stignu do jezika, poput ruskog „L” koje se podiže iz stomaka i zastane na nepcu.

Upitao si vozača: „Gdje je Muin Bsisu?⁶ Zašto nije došao sa mnom?” On te podsjeti da sada spava u pješčanom rovu izvan Kaira. Nisu mu mogli naći mjesta u Gazi. Promrmljao si: „Tražili smo dom, a sada tražimo grob.” Ah, da je samo malo pričekao! Da nije otputovao u London i da nije okačio natpis „Ne uznemiravaj” na vrata svoje hotelske sobe, danas bi mi on bio domaćin u Gazi. Gaza je njegovo privatno vlasništvo i lično pjesničko kraljevstvo. Bez njega Gaza izgleda tako osiromašeno!

[...]

⁶ Mu'in Tawfiq Bisiṣū (1926, Gaza – 1984, London), palestinski pesnik i dramski pisac koji je živio u Egiptu. (Prim. red.)

Ušli smo, ili se ušunjali, u Gazu pod okriljem mraka. Pustio sam te da ideš ispred mene i nosio tvoju maštu umjesto tebe, jer ti je ne bi mogao sastaviti kada bi se razbila o tvrdi stvarnost. Vidio sam kako okrećeš lice od pohlepnihi kamera postavljenih da zabilježe ushit povratnika i snime unaprijed pripremljene riječi za kletvu protiv egzila. Rekao si: Došao sam, a nisam stigao. Došao sam, a nisam se vratio. Nisi slagao nikome, ni sebi. To nije bio trenutak za slavlje. Gaza se još nije obnovila. Razaranje koje je za sobom ostavila vojna okupacija potreslo te je do srži.

Ako ne sanjaš ono što je pred tobom, more će pobjeći ribarima iz tvog jezika. Te noći, isjeckane kontrolnim punktovima, naseljima i osmatračnicama, bila je potrebna nova geografska metoda da bi se prepoznale granice između jednog i drugog koraka, između zabranjenog i dopuštenog – ne mnogo različito od izazova razlikovanja između nejasnog i jasnog u Sporazumima iz Osla.

[...]

Pitaš se: kakav to lingvistički ili pravni čudotvorac može sastaviti mirovni ugovor i sporazum o dobrosusjedstvu između palate i barake, između stražara i zatvorenika?

Hodaš uskim sokacima posramljen od svega: od ispeglanihi košulja, od estetike poezije, od apstraktnosti muzike, i od pasoša što ti dopušta da putuješ svijetom. Nož bola zariva ti se u svijest.

I vraćaš se u Gazu koja s visine gleda na svoje izbjegličke kampove i svoje izbjeglice, a istodobno strahuje od povratnika. Ne znaš u kojoj si Gazi, i kažeš:

Došao sam, ali nisam stigao.

Došao sam, ali se nisam vratio!

[...]

XIX

Dok ležiš ispružen preda mnom, ne znam ko je u tebi mrtav, a ko živ – osim kroz ono što mi diktiraš, kroz govor što si ga želio rastegnuti, kako bi duša uvježbala svoju slobodu ili ropstvo prema bićima i riječima što su joj podarene. Ako si ti taj koji kazuje ono što ja sada govorim u tvojoj šutnji, tada smrt neće biti ništa drugo do sredstvo da duša pronađe put koji je čeka. Ako sam pak ja taj koji ti sada govori, ovdje, na ovom kamenu, tada sam ja konačni izgovor smrti da predstavi život njegovom nejasnom protivniku. Protivniku nesposobnom da život suoči s njegovom suprotnošću u drugome mjestu, ili nemjestu, što su ga oni koji strahuju od ništavila nazvali besmrtnošću.

Zato spavaj mirno, mirno koliko možeš.
u riječima svojim počinka pronađi
i sanjaj da sanjaš.

Spavaj što mirnije.
 Ja ću odagnati komarce,
 krokodilske suze
 i prijatelje koji su voljeli tvoje rane,
 pa te ostavili kada si svoj križ pretvorio u pisači sto.
 Spavaj tiho uz svoje bokove,
 spavaj tiho.
 Ja ću ti čuvati sne, bdjeti nad svime,
 sam, kao što si i ti sam u ovo vrijeme.
 Zemlja je uzvišena,
 uzvišena poput misli.
 Nebo je metafora, poput pjesme:
 plavo, zeleno, bijelo.
 Bijelo.
 Bijelo.
 Bijelo.

XX

Razasipam te pred sobom, red po red, s umijećem koje sam posjedovao samo u počecima. Produžujem svoj govor poput pjesnika što posljednju strofu ostavlja da se u njoj ogledaju njegova prošlost i njegova lutanja.

Njegova lutanja bijahu brojanje stepenica koje vidi pred sobom, šetnje sporednim ulicama, sakupljanje školjki i prijateljevanje s dokolicom. Dokolica je i težak rad i dar: to je pražnjenje srca od suvišnih otkucaja i umijeće razlikovanja između vremena i Vremena. Onaj koji ima više vremena oslobođen je straha od Vremena.

Vrijeme je glatka rijeka za onoga ko ga ne primjećuje, a surovo i divlje za onoga ko u njega gleda i koga ponor grabi. Ponor je zavodljivost dubina i gravitacijska sila nepoznatog, kada se nebo otvara u razjapljeni prostor, zagušen oblacima.

Oblaci, prijatelju moj, prekrivaju tebe i mene svojom pamučnom lakoćom na ovome mjestu čija su svojstva prikrivena lakoćom oblika i suštinom značenja. A značenje, i ono maše iz daljine nebeskom rukom čiji su prsti svedeni na patrljke od prekomjernog oranja neobrađene zemlje – i sreće nema.

Sreća je tvar duhovna: oni što se slažu da je sreća dar talenta, a talent oblik sreće, ipak se razilaze u njejoj definiciji. Oni koji je posjeduju i čuvaju u kutiji, spore se oko toga kako je veličati. Sreća nije ništa drugo do mito nemogućeg.

Nemoguće je ambiciozno moguće koje izlazi na ulicu vitlajući makazama da oreže suhe grane i ideje, i da nauči sanjara kako da dan vodi u skladu s onim što vidi.

On vidi da je lepet leptirovih krila, u kaleidoskopu boja, najbolji lijek protiv boli.

Bol: kada o njoj ne misliš, ne osjećaš je, kao da odaje počast tvojoj smirenosti pred ništavilom – ništavilom koje nema mišljenje o tebi, niti ti o njemu. Bol ne vidi i ne može biti viđena: ona je punoća praznine.

Puna je mjesečina nad našim osamljeništvom u ovom bezdanu. Puna je moja memorija. A moja memorija je šipak. Da li da ga otvorim nad tobom i pustim da se prospe, zrno po zrno: crvene perle dostojne rastanka koji od mene traži samo zaborav?

Zaborav je uvježbavanje mašte da poštuje stvarnost, puštajući jezik da se uzdigne iznad nje. To je domaće tkanje nade koja nosi nepotpunu sliku sutrašnjice.

Sutra je već tu, pred nama, prijatelju, lišeno Vremena, bačeno u jarak, čekajući metafizički smokvin list da pokrije stid onoga koji prolazi.

Prolazi iz noći svjetlosti u svjetlost noći.

Noć se spušta na nas i moramo se postarati za brige onih što su nas napustili, odlazeći u vlastitu noć, zaboravljajući ili se prisjećajući dijela dugoga rastanka.

Rastanak je tišina što dijeli zvuk od odjeka. Zvuk se lomi, a odjek ostaje, čuvan u pažljivim dolinama i pećinama – u ušima svijeta – koje osluškuju dok se prenosi u odjek odjeka.

Odjek je molba putnika upućena prolaznome, ptica što prati drugu pticu, kraj što insistira da priču produži. Odjek je urezivanje imena u zrak.

A zrak je hladan, prijatelju moj, hladan i okrepljujući. Nema nikoga osim mene da te razonodi i odvraća od onoga što osjećaš u ova dva metra ništavila. Ništavilo je dva metra okruženo biljkama spremnim da udahnu kisik. Ništavilo je obgrljeno hladnim i okrepljujućim zrakom. Posijaću sjemenke ljubičica u ta dva metra i zalijevati ih, da bi ništavilo ustalo i otišlo daleko.

Daleko, gdje naši snovi nemaju ništa s onim što činimo. Vjetar nosi noć i odlazi, a nema odredišta.

Odredište se razlikuje od puta do puta. Ali puteva je mnogo i hrapavi su, a zaliha života je malo.

Malo je pjesama.

Pjesme, potrebno je samo pažljivo oslušnuti da bi se čula smrt kako se izvinjava onima koje je dotakla, i ukrasti pogled bogatstvima proze.

Proza je susjeda poezije i izlet za pjesnika.

A pjesnik je onaj zbunjen između proze i poezije.

Poezija skriva prolazno od prolaznog; ona je sintagma umetnuta između glagola, subjekta i objekta: žena, dok skriva suze i napušta voljenog. Između „žena” i „napušta voljenog” ima dovoljno vremena da se so gnjeva rastvori i da zaiskre zvijezde. Zvijezde na nas gledaju, prijatelju moj, poput zlatnih dugmadi što svjetlucaju na kaputu vječnosti. Gledaju na nas iz smrti koja nas još nije dostigla. Dok ti upućujem svoju riječ, zvijezda sklizne u moje rečenice i obasja moju tamu: možda je smrt metafora što nas podsjeća na tajnu života koju nismo znali opaziti. Pa šta je to?

Šta je to? Da smo znali, naši planovi bi se izmijenili, jer ono što ne znamo postoji, a ono što znamo ograničeno je i podložno promjeni. Trava, snažnija od tebe i mene, raste na tvome grobu, a ja ne znam da li da tugujem ili da ne tugujem, jer život je udovica koja pleše i zanima se samo za ono što joj je potrebno.

A ona traži i hvalu mrtvih i njihov prijekor: da si nam rekao ko si i da postoji smrt okrutnija od tebe, voljeli bismo te i slavili. Olakšali bismo ti teret putovanja.

Putovanje je odredište.

Odredište je zavođenje nepoznatog.

Nepoznato je i daleko i blisko, mami nas da se ispunimo beskrajnom neznanošću, dok nastojimo ovladati novim neznanjem. A ipak, zadovoljni smo u traganju za znanim što nas vodi u život unutar života, tako da i znano postaje teško.

Teško je bilo sve. Mnoštvo sjenki prebivalo je u tvojoj sjeni. Ne znaš ko u tebi hoda. U tebi leži raskršće obilježeno tragovima osvajača što silaze poput padobranaca uvježbanih da koriste tvoje plugove. U tvome imenu pogreške su što ih je ispisao veliki požar na karti. Rimske ruševine podignute su na tvojoj kući. A ti – tvoja jedina slika jeste ona utvare.

Utvara poučava stražara da ostane budan. Čaj i puška. Ako san svlada stražara na dužnosti, čaj se ohladi, puška mu ispadne iz ruku, a Indijanac se ušunja u priču.

Priča kaže: ti si Indijanac, crveni Indijanac. Crveno je tvoje perje, a ne tvoja krv. Ti si noćna mora za onoga što bdije.

Bdije da otjera odsutnost i masira mišiće vječnosti.

A vječnost je vlasništvo stražara. Nekretnina i investicija. Ako zatreba, postaće disciplinirani vojnik u ratu bez primirja i s horizontom bez mira.

Mir neka je s tobom onoga dana kada si rođen, i onoga dana kada budeš uskrsnut u lišću stabla.

A stablo je zeleni izraz zahvalnosti što ga zemlja u monologu upućuje svome susjedu – nebu. Nebo ga nagrađuje kapljama kiše.

Kiša pada na tebe i na mene. Blaga kiša što nas osvježava s početkom noći. Kap po kap brojim je, kao što brojim otkucaje svoga žednog srca. Stojim dugo i produžujem svoj govor. Možda ćeš ustati i vratiti se sa mnom negdje, ili ću ja poći s tobom nigdje – kao da mi je rečeno: Čekaj objavu!

Objava je dokaz srca za ono što ono ne zna, i za ono što je više.

Više i dalje. Vidim pticu, a ti i ja smo njena krila. Ona nas nosi na mjesto izvan vida, na putovanje bez kraja i početka, bez namjere i cilja. Ne govorim ti, niti ti govoriš meni. Samo čujemo muziku tišine.

A tišina je prijatelj što ga prijatelj umiruje, i povjerenje imaginacije u samu sebe, između kiše i duge.

Duga je objava što provocira pjesnika, bez dozvole, i pjesnikova zanesenost Kuranom.

Pa koju blagodat Gospodara svoga poričete, vas dvoje?

Ti i ja odsutni, ti i ja prisutni –
i odsutni.

Pa koju blagodat Gospodara svoga poričete?

(S arapskog preveo Mirza Sarajkić)